

DIDIER DAENINCKX'İN “LA MORT N'OUBLIE PERSONNE” BAŞLIKLİ ROMANINDA İŞGAL, DİRENİŞ VE ADALET¹

OCCUPATION, RESISTANCE AND JUSTICE IN DIDIER DAENINCKX'S NOVEL “LA MORT N'OUBLIE PERSONNE”

Ahmet ÖZKAN

Arş. Gör. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü. ahmet.ozkan@medeniyet.edu.tr

Öz

Çağdaş Fransız yazınının en üretken isimlerinden biri olan Didier Daeninckx, özellikle kara roman türünde verdiği eserleriyle Fransa'nın yakın geçmişini mercek altına alır. XX. yüzyılın tarihsel kilometre taşları sayılabilecek II. Dünya Savaşı, Yahudi Soykırımı, Sömürgeleştirme Dönemi, Cezayir Savaşı ve 1968 Mayıs Olayları gibi hadiselerin ve dönemlerin karanlık yönlerini kendi yaşamından ve tanıklıklarından yola çıkarak anlatır. Daeninckx, eserlerinde söz konusu olayların bireyler üzerindeki etkilerini ortaya koymak için, öncelikle bu olayların bilinmeyen yönlerini romanlarına bir arka plan olarak seçer. Bir tarihçi titizliğiyle karanlık yönlerini aydınlatmaya çalışır. Bireylerin büyük Tarih karşısındaki konumlarının sorguya açıldığı bu romanlarda yazar, mikrotarih yöntemini kullanmıştır. Söz konusu yöntem bireylerin geçmişlerini şekillendiren bu olayların şimdileri üzerindeki etkisini incelemeyi olanaklı kılmıştır. Yazarın olay kurgusunun merkezine koyduğu “sorunlu geçmiş” kavramı Fransa'nın ulusal hafıza sorunuyla açıklanır. Bu çalışmada, Didier Daeninckx'in “La mort n'oublie personne” (1989) başlıklı romanında sıradan karakterler üzerinden İşgal ve Direniş kavramlarına, direnişçilerin faaliyetlerine, işgalle fiziksel olarak bölünen Fransa'nın manevi olarak nasıl iki tarafa bölündüğüne değinmeye çalışılacaktır. Çalışmada, Fransa'nın Pas-de-Calais bölgesindeki sıradan maden işçilerinin oluşturduğu, işgalcilerle birlikte hareket eden Fransızlara karşı mücadele veren küçük direniş gruplarının faaliyetlerinin kimi suçlar için bir kılıf haline gelmesinin Direniş hareketi algısını zamanla nasıl değiştirdiğine odaklanılacaktır. Nazi kamplarının bireysel hafızalarda yarattığı tahribata ve lekelenen Direniş hareketinin savaş sonrası dönemde adalet karşısındaki konumuna değinilirken, II. Dünya Savaşı Fransız'ın bir panoramasının çıkartılması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda Michael Rothberg, Olivier Wieviorka, Marianne Hirsch gibi araştırmacıların görüşlerinin Fransız ulusal hafızasında derin izler bırakan bu büyük savaşın bireysel hafızalarda sebep olduğu travmaları açığa çıkarmada çalışmaya ışık tutması düşünülmektedir.

Abstract

Didier Daeninckx, one of the most productive writers of contemporary French literature, put recent period French history under the microscope especially in his roman noirs. Based upon his testimonies and own life story, he narrates the dark sides of historical milestones of XXth century, which had local or global effects and caused social upheavals such as World War II, Holocaust, Decolonization, Algerian War, Cold War and events of May 1968. To reveal the effects of the annihilation and the problems on individuals caused by these events, he chooses them as background for his fictions and tries to enlighten their sides in shadows like an historian who works meticulously. In his works where he examines the positions of the ordinary individual against History, Daeninckx uses microhistory as method. This method enables the researches focusing on the effects of historical events on their presents. The “troubled past” notion, which is in the center of every fiction, is explained by alluding to French national memory problem. We will try to focus on the notions of Occupation and Résistance, resisters' activities and how France was divided materially and spiritually during World War II through ordinary characters of his novel *La mort n'oublie personne* (1989). It is aimed to reveal how the actions of small resistant groups formed by ordinary miners of Pas-de-Calais, mining basin of northern France, in fighting against collaborators who are taking joint action with the occupants become a cover for individual crimes and how it changed the perception of Résistance movement in post-war period. While mentioning the destruction caused by Nazi concentration camps on individual memory and the position of “stained” Résistance movement in post-war period in the presence of “justice”, the aim is to paint a panorama of France during World War II. It is thought that works and ideas of researchers as Michael Rothberg, Olivier Wieviorka and Marianne Hirsch help us to better understand the traumas in personal memories and dark sides of this great war which becomes soul-shattering for French national memory.

Makale Bilgisi

Gönderildiği tarih: 1 Mart 2020

Kabul edildiği tarih: 2 Eylül 2020

Yayınlanma tarihi: 15 Aralık 2020

Article Info

Date submitted: 1 March 2020

Date accepted: 2 September 2020

Date published: 15 December 2020

Anahtar sözcükler

Didier Daeninckx; II. Dünya savaşı; Hafıza; Adalet; Holokost

Keywords

Didier Daeninckx; World War II; Memory; Justice; Holocaust

DOI: 10.33171/dtcfjournal.2020.60.2.4

¹ Bu makale, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Batı Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı Fransız Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı'nda hazırlanan ve 14 Ekim 2020 tarihinde savunulan, Didier Daeninckx'in Kara Romanlarında Bellek Kavramı başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Kuzey Fransa'nın maden yataklarıyla bilinen Nord-Pas-de-Calais bölgesindeki Direniş hareketinin faaliyetlerini araştırmak isteyen bir tarihçinin, eski direniş üyeleriyle yaptığı görüşmeler sonucunda Direniş'in iç dünyasının bilinmeyenlerini aydınlatığı Didier Daeninckx'in *La mort n'oublie personne* başlıklı romanında özellikle hafıza, travma ve adalet kavramları üzerinde durulur. Diğer romanlarında olduğu gibi, Daeninckx *La mort n'oublie personne*'de da farklı zamansal düzlemlerde geçen restrospektif bir anlatı yöntemi kullanır. Genç direnişçi Jean Ricouart'ın ve tarihçi-soruşturmacı roman kişisi Marc Blingel'in *şimdi*'yi anlamlandırmasında temel rol oynayan geçmişin yeniden oluşturulması, bireysel ve kolektif hafızanın manipülasyonunun yarattığı, ölümcül sonuçları olan sorunların çözülmesinde kilit öneme sahiptir.

La mort n'oublie personne, Daeninckx'in ikonaklâstik bir tavırla klâsik polisiyenin temel kodlarını tamamen ortadan kaldırdığı, ancak toplumsal ve siyasi eleştiriyi devam ettirmek için kara romanın kural ve yöntemlerinden yararlandığı bir romandır. Klâsik anlamıyla soruşturmacı ya da dedektif rolünü romanda bu kez bir tarihçi üstlenir. Romanın hemen başında roman kişilerinden biri hayatını yitirir; ancak, hayatını kaybetmesine neden olan eylem, klâsik polisiyedeki gibi bir cinayet değil, bir intihardır. Asıl olarak komünist işçi direnişçilerin Direniş hareketi sırasındaki eylemlerinin yargılandığı bir davanın izini süren Marc Bligel isimli tarihçi, tanık olarak dinlediği eski direnişçi Jean Ricouart'ın geçmişinin bu intihar olayı üzerindeki etkisini ortaya çıkarır.

Bu çalışmada, Daeninckx'in *La mort n'oublie personne* başlıklı romanında XX. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkan ve hafıza konusundaki çalışmalara farklı bakış açıları getiren, Micheal Rothberg ve Marianne Hirsch gibi araştırmacıların çalışmaları ışığında özellikle II. Dünya Savaşı ve Direniş hafızasının yanı sıra Carlo Ginzburg'un öncüsü olduğu mikrotarih yönteminden faydalanarak, büyük Tarih karşısında sıradan bireylerin yaşamının konumu ele alınacaktır. Savaşın sebep olduğu travmaların bireylerin yaşamları üzerindeki etkisine bazı psikolojik çalışmalar ışığında değinilecektir. Çalışma temel olarak II. Dünya Savaşı hafızasının çok yönlülüğünün altını çizmeyi amaçlamaktadır.

1. Savaş ve Birey: Makrotarihten Mikrotarihe

Günümüzde polisiye roman ve türevleri, roman okurlarının en çok tercih ettiği roman türleri arasında yer almaktadır. Okurların bu roman türüne yönelmesinde başlıca etmenler; kurguda bolca bulunan merak ve sürükleyicilik unsurlarıdır. Polisiye roman türü, ilk ortaya çıktığı dönemden günümüze derin değişimler geçirmiştir. Edgar Allan Poe'nun *The Murders in Rue Morgue* (Morgue Sokağı Cinayeti) (1841), Charles Felix'in *The Notting Hill Mystery* (Notting Hill Gizemi) (1862) gibi ilk polisiye anlatılarında genellikle bireysel suç kurgunun merkezinde yer alırken, özellikle XIX. yüzyılda gerçekleşen Sanayi Devrimi ve XX. yüzyılın başında yaşanan, I. Dünya Savaşı, Büyük Buhran gibi olayların yarattığı toplumsal kaos ve suç ortamları nedeniyle klâsik polisiye anlatılarında ele alınan bireysel suç, yerini toplumsal ve organize suça bırakmıştır (Bergeron 73). İlk olarak Amerika'da Dashiell Hammett ve Raymond Chandler ile başlayan bu yönelim, ilk etapta *Hardboiled* olarak tanımlanan bir alt polisiye türün doğuşuna zemin hazırlamıştır. *Hardboiled* türünün Amerika'da yakaladığı başarı Avrupalı yayıncıların dikkatini çekmiş, özellikle Fransa'da, ünlü Amerikalı yazarların kitaplarının çevirileri çoksatınlar arasına girmiştir. Söz konusu romanlarda ele alınan yolsuzluk, çeteler, fuhuş, uyuşturucu ticareti gibi konular her ne kadar evrensellik arz etse de, okur yerel olana her zaman daha fazla ilgi göstermiştir. Bu durum da *Hardboiled* türünün kodlarının Fransız kültürüne uyarlanması zorunluluğu doğurmuştur. Bu yüzden *Hardboiled*'in karşılığı Fransa'da *Roman Noir* yani *Kara roman* olarak karşımıza çıkar.

Kara roman türünün Fransa'da tanınmasında en önemli pay şüphesiz Léo Malet'nindir. Malet, II. Dünya Savaşı'nın Fransız toplumu üzerindeki yansımalarını, savaş sonrası yeni oluşan siyasi ve toplumsal düzen ekseninde inceler. Özellikle *Les Nouveaux Mystères de Paris* başlıklı dizisi savaş sonrası dönemi Paris'in arka sokaklarını, fuhuş, uyuşturucu, yolsuzluk ve ırkçılık sorunlarını ele alır. 1968 Mayıs Olayları sonrasında başta siyaset ve toplum olmak üzere Fransa'da her alanda yaşanan köklü değişim kara romanı da etkiler. Giderek artan şiddet unsurları ve roman konularının sistematik olarak siyasileşmesi kara romanı bir üst noktaya taşıyan *néo-polar*'ın (yeni polisiye) doğuşuna neden olur. *Néo-polar* her şeyin rasyonel olduğunu öne süren Hegel prensibini reddeder; suçu siyasileştirdiği için, okur da kaçınılmaz olarak bireysel olarak işlenmiş suç ile geçmişte işlenmiş ve gizli kalmış suç arasında bağ kurar (Müller ve Ruoff 30). Yeni yönelimin en önemli temsilcisi Jean-Patrick Manchette, özellikle 70'li ve 80'li yılların toplumsal ve siyasi infial yaratan olaylarını romanlarına tual olarak seçer. Ayrıca 80'li yıllar Jean François

Vilard, Jean Vautrin ve Didier Daeninckx gibi yeni nesil romancıların doğuşuna da tanıklık etmiştir. Yaşadıkları dönemin toplumsal gerçeklerine kayıtsız kalamayan, siyasal angajmanlarını yazın dünyalarıyla harmanlayan bu genç neslin en önemli temsilcisi haline gelen Didier Daeninckx, Malet ve Manchette geleneğinden beslenir. Yazar, romanlarında özellikle Fransa'nın yakın dönem tarihinin karanlık noktalarını aşağıdan tarih ya da mikrotarih olarak adlandırılan yaklaşımla mercek altına alır. Müller ve Ruoff'un da belirttiği üzere, *şimdi*'nin çözümlenmesinde tarih, anahtar bir role sahiptir. Çünkü kara romanlarda tarihsel olaylar, bireysel yazgılara bağlanır (Müller ve Ruoff 32). Müller ve Ruoff'un bu bakış açısı, büyük Tarih'in bir tanığı, dolayısıyla bir parçası haline gelen bireylerin tarihsel konumunu mikrotarih yöntemiyle incelemeyi olanaklı kılar. Diğer yandan Müller ve Ruoff klâsik tarih yaklaşımının geçmişin aktarımında bir objektiflik çabası içinde olduğunu, çağdaş polisiye (*néo-polar*) ya da kara romanın tarihyazımı için iyi bir alternatif olduğunu belirtir:

Didier Daeninckx'in Batı'da dikkate değer bir başarı yakalayan hemen hemen tüm kitaplarında unutulmuş bir tarih kaygısı vardır. Her birinde tarihin yenilmişlerini yeniden diriltme arzusu bulunur. Benjamin bu durumu *şimdi*'yi tarihselleştirme, geçmişini güncelleştirme olarak açıklar. Bu bağlamda kara romanın, sosyal bilimlerin karşılaştığı en ciddi sorunlardan biri olan bir anlatı yöntemi olarak eleştirel tarih yazımına çözüm getirme imkânı olduğundan bahsedilebilir (Müller ve Ruoff 93)².

Dolayısıyla Daeninckx'in *Néo-polar*'ın en etkili isimlerinden biri olduğu söylenebilir. Ernest Mandel'in "*bir kriz dönemi edebiyatı*" (Mandel 9) tanımına uygun bir şekilde Fransa'nın XX. yüzyılın kilometre taşları olarak sayılabilecek süreçleri mercek altına alan Daeninckx, romanlarının temel unsuru olan suçu, büyük Tarih'e ait olaylar ekseninde inceler. Fransız toplumunda dokunulması tabu olarak görülen bazı olayların arka planında yatan gerçeklerin peşine düşen yazar, bu araştırma ve soruşturmalarıyla daha büyük tarihi anlamsal bütünlere ulaşır. Didier Daeninckx'in eserlerinin başlıca konuları I. Dünya Savaşı, Kolonizasyon Dönemi, II. Dünya Savaşı (İşgal-Direnış-Özgürleşme), Sömürgeleştirme, Cezayir Savaşı, 1968 Mayıs Olayları, 70'li ve 80'li yıllarda yaşanan işçi göçü ve göçmen sorunları gibi geniş ölçekli tarihsel olaylardır. Geçmişin karanlık köşelerini aydınlatma amacıyla yazan yazar, söz

² Yabancı dilde yazılan ve Türkçede çevirileri bulunmayan tüm kaynaklardan yapılan alıntılar makalenin yazarı tarafından çevrilmiştir.

konusu dönemlere ilişkin, özellikle Fransız toplumsal hafızasından silinmiş, az bilinen ya da hiç bilinmeyen olayları konu edinir.

Ricœur'ün "*Hafıza ödevi kendinden başkasına anı yoluyla adaleti teslim etme görevidir*" (Ricœur 108) şeklinde tanımladığı hafıza ödevi, Daeninckx'in romanlarında benimsediği başlıca yaklaşımlardan biridir. Bu bağlamda, bir hafıza ödevi içinde yazar, "*Tarih'in ve İktidar'ın şiddetle sessizliğe gömdüğü insanlara söz vermek*" amacındadır (Geldof 148). Böylece yazar unutulmaların, ötekileştirilenlerin ve sessizlerin sesi olur. Geçmişte yaşanan adaletsizliklerin hatırlanmasının bugünün daha iyi anlaşılmasını sağlayacağını öne süren yazar, söz konusu dönemler arasında kurduğu bağlar aracılığıyla, bellekler arası bir katmanlar bütünü yaratır. Michael Rothberg'in ortaya attığı ve hafızanın tek yönlü işlemediğini, farklı tarihsel dönemlere ait hafızaların birbirine bağlı olduğunu ve dolayısıyla hafızanın çok yönlü bir yapıya sahip olduğunu ileri süren bu fikir (Rothberg 7) çerçevesinde incelenebilecek hafızalar arası bu bağlar, Fransa'nın geçmişindeki karanlık olayların neden-sonuç ilişkisi içerisinde değerlendirilmesi gerekliliğini gösterir. Kamusal alana çıkan, ötekileştirilmiş gruplara ait bu belleklerin mevcut iktidardan adalet talepleri, hafızalar arasında oluşturulan rekabeti yeniden gündeme taşır. Daeninckx de resmi tarih anlatılarında kendi geçmişlerine ait bir kayıt göremeyen bu "öteki" gruplarının tarihini araştırır.

Daeninckx'in eserlerinde sıklıkla başvurduğu konulardan biri II. Dünya Savaşı'dır. Başta Avrupa ülkeleri olmak üzere, dünyanın farklı coğrafyalarında büyük yıkıma neden olan bu savaş, Fransa'nın XX. yüzyılın ikinci yarısındaki toplumsal, siyasi ve ekonomik yapısını derinden etkilemiştir. Çalışmanın bir bütünlük arz etmesi için II. Dünya Savaşı sırasında Fransa'nın konumuna kısaca bakmak yerinde olacaktır.

22 Haziran 1940 günü Nazi Almanyası ve Fransa arasında imzalanan ateşkes anlaşmasıyla Fransa'da Nazi işgali başlamış, Fransa ilk etapta kuzeyde *İşgal edilmiş bölge* (Zone occupée) ve güneyde *Özgür bölge* (Zone libre) olarak ikiye ayrılmıştır (Miquel 153-154). 1943 yılının Ekim ayından 1944 yazına, yani *Libération'a* (Özgürleşme) kadar tüm Fransa işgal altına alınmıştır. 1940 yılının Haziran ayından itibaren Vichy'de Nazi Almanyası güdümünde, Cumhurbaşkanı Philippe Pétain ve başbakan Pierre Laval yönetiminde bir hükümet kurulmuştur. İşgalciyle işbirliği içerisindeki bu hükümeti reddeden halkın her kesiminden vatandaş, askeri yetkili ve siyasetçinin girişimleriyle oluşturulan halk hareketlerine katılmıştır. İlk etapta işgal altındaki bölgelerde Nazilere ve işbirlikçi Fransızların faaliyetlerine karşı bir bilgi

paylaşım ağı kurulmuş, böylece kolektif mücadelenin temelleri atılmıştır. Diğer yandan Charles De Gaulle, Londra'dan Fransız silahlı güçlerine yaptığı çağrıyla *Özgür Fransa* (France Libre) direniş hareketini resmî olarak başlatmış; halkın yürüttüğü *Direniş* hareketine destek vermiştir.³ De Gaulle'ün önderliğinde ve *Direniş*'in önemli isimlerinden Jean Moulin'in çalışmalarıyla 1942 yılının Ağustos ayında her iki hareket de birleşmiş ve genel olarak *Savaşan Fransa* (France Combattante) olarak adlandırılmıştır.^{4 5}

İşgal'in başlamasıyla derhal örgütlenen *Direniş* hareketi, Fransa için savaşın gidişatını değiştirmiş; *Özgürleşme*'ye (Libération) giden yolda Fransız ulusunun en önemli motivasyonu ve umudu haline gelmiştir. İlk etapta örgütlü bir direniş olmasına rağmen yalnızca bölgesel hücreler halinde faaliyet gösterebilen *Direniş*, on binlerce kadın-erkek, genç-yaşlı Fransız'ın katıldığı faşizm ve işgal karşıtı bir halk hareketine evrilmiştir. Silahlı eylemlerle düşmanın faaliyetlerinin sekteye uğratıldığı, direnişçilere ve halka birincil kaynaktan bilgi ulaştıran gizli basın faaliyetlerinin yürütüldüğü, düşman ve hareketleri hakkında bilgilerin yeraltı ağları sayesinde gerekli kişi ve gruplara ulaştırıldığı bir yapıya sahip olan *Direniş*, bu bakımdan farklı tanımlamalara sahiptir. Fransız tarihçi Olivier Wieviorka, kısa sürede büyük bir oluşum haline gelen *Direniş*'in iki farklı düzlemde alımlanabileceğini öne sürdüğü bir kavramsal çerçeve çizer. Wieviorka *Direniş* hareketi için ortaya sürdüğü birinci düzlemde, *Direniş*'i silahlı eylemler açısından değerlendirir. Bu bakımdan yürütülen mücadelenin organizasyon yapılanması ve silahlı eylemlerde bulunulması *Direniş*'i bir "savaş" örgütlenmesine yaklaştırır. İkincil anlam düzlemi *Direniş*'in yürüttüğü sivil mücadeleye ilişkindir. Wieviorka'ya göre işgalciye zarar veren, fakat silahlı mücadelenin söz konusu olmadığı bu faaliyetler sebebiyle *Direniş* hareketi *İşgal* karşıtı bir sivil mücadeledir (Wieviorka 56). Bu bağlamda, Fransız toplumunun tüm katmanlarındaki bireylerden oluşan bir halk hareketi olarak ele alınabilecek *Direniş*, kaçınılmaz olarak, her toplumsal grubun hafızasında farklı şekilde yer almıştır. Savaş

³ "18 Haziran Çağrısı" olarak adlandırılan bu radyo yayınında General De Gaulle genel anlamıyla *Direniş*'i resmi olarak başlatmıştır. Bkz: http://www.calvados.gouv.fr/IMG/pdf/texte_de_l_appel_du_18_juin.pdf

⁴ *Özgür Fransa* ve *Savaşan Fransa* hareketlerinin birleştiğine yönelik karar *France Combattante* resmi yayın organı *Journal Officiel de la France Combattante*'ın 28 Ağustos 1942 tarihli, 9. sayısının 52. sayfasında ilân edilmiştir. Bkz: <https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k9616653m/f12.image.texteImage>

⁵ Fransa'nın İkinci Dünya Savaşı sırasında yürüttüğü özgürlük mücadelesi 1940-1944 yılları arasında kapsamaktadır. Siyasi, askerî ve toplumsal olarak farklı düzlemlerde incelenmesi gereken kapsamlı bir süreç olduğu ve çalışmamızın sınırlarını aştığı için, bu döneme kısaca değinilmiştir.

sonrası dönemde, *Direnış* özellikle De Gaulle'ün liderliğinde kendi kahramanlarını yaratırken, bir yandan da kendi şeytanlarını oluşturmıştır. Bu yüzden *Direnış* ve II. Dünya Savaşı Fransası birçok incelemenin merkezinde yer almıştır. *Le Père tranquille*, (1946), *Paris brûle-t-il ?* (1966), *Un condamné à mort s'est échappé* (1959), *Lacombe Lucien*, (1974) *L'Armée du crime* (2009) gibi film ve belgesellerin yanı sıra, Joseph Kessel'in *L'Armée des ombres* (1943), Patrick Modiano'nun *La Ronde de nuit* (1969), Michel Quint'in *Effroyables Jardins* (2003), Daniel Cordier'nin *Jean Moulin, l'inconnu du panthéon: Le Choix d'un Destin* (1989) gibi roman ve biyografileri gerek etnik, gerek siyasi ve felsefi bağlamda söz konusu dönemin arka planına farklı bakış açıları sunmuştur.

İkinci Dünya Savaşı ve *Direnış*, kara romanlar ve *néo-polar*'da da sıkça ele alınan dönemlerdir. Claire Gorrara'ya göre, İkinci Dünya Savaşı ve *Direnış*, 1940-2010 yılları arasında yazılan 120 polisiye ve kara romana konu olmuştur (Gorrara 6). Özellikle başta Léo Malet olmak üzere, Dominique Manotti, Frédéric H. Fajardie, Joseph Bialot ve Didier Daeninckx gibi yazarlar *Direnış* ve *İşgal* dönemlerini ele alan kara romanlar kaleme almışlardır.

Daeninckx II. Dünya Savaşı eksenli romanları, “*kurgu ve gerçeğin bir arada işlendiği, yaratılan bir gizemin çözümünün arkasında daha büyük toplumsal kurum ve figürlerin olduğu, tanıklıklar ve hafıza soruşturmaları üzerinden ilerleyen bir olay örgüsüne sahip olan ve “tarihsel polisiye” olarak adlandırılabilir romanlardır*” (Forsdick 339). Bu bağlamda Daeninckx'in romanlarında büyük Tarih'in önemli kişilerine odaklanılmaz; sıradan insanların hikâyeleri konu edinilir. Aşağıdan tarih ya da mikrotarih olarak adlandırılabilir bu yaklaşımda Joyner'in ifadesiyle “*küçük yerlerde geniş sorular sormak*” yöntemi (Joyner 1) ya da Pythagoras ya da Platon'da görülen ve evrendeki her şeyin bir bütün olduğunu ileri süren makrokozmos-mikrokozmos ilişkisi tarihsel inceleme yöntemi olarak benimsenir. Carlo Ginzburg mikrotarih'i küçük bir nesnenin, tek bir önemsiz olayın veya bir köyün, ailenin ve hâttâ bir kişinin derinlemesine tarihsel incelenmesi (Ginzburg ve Poni 3) olarak nitelendirir. Bireysel deneyimlerin önplana çıktığı bu yaklaşımda Fernand Braudel'e göre, her türden deneyim tarihin büyük yapılarının anlaşılmasında rol oynayabilir. Diğer yandan mikrotarih yaklaşımı, önemsiz görünen, ikincil konuma itilmiş, bastırılmış, adeta görünmez kılınmış insanın, parçası olduğu kültürle, fikir yapısıyla ve dünya görüşüyle şekillendirilmiş bir varlık olduğu fikrini benimser. Edward Muir ve Guido Rugierro'nun ifadeleriyle mikrotarih incelemesinin amacı, “*Tarih'i, diğer inceleme yöntemlerinin dışarıda bıraktığı kişilere açmak*” ve “*yaşamın büyük*

bölümünün gerçekleştiği küçük gruplar düzeyinde tarihsel nedenselliği aydınlatmaktır” (Muir ve Ruggiero 201). Bu bakımdan Daeninckx’in romanlarında da olduğu gibi, tarihçi ya da tarihçi rolüne soyunan roman kişileri (hâtta okur), olay örgüsünde yer alan kopuklukları bağlarken ya da yaratılan anlam düğümlerini çözerken toplum-birey ilişkisini göz önünde bulundurmalıdır. Yine Forsdick’e göre sıradan insanların hikâyelerinden büyük Tarih’in bilinmeyen yanlarına bir “hafıza çalışması” ile ulaşan Daeninckx (Forsdick 345), *Direnış* hareketini, benzer türde romanlarda sıkça yer verilen Jean Moulin (1899-1943), Edmond Michelet (1899-1970), Pierre Brossolette (1903-1944) ya da Emmanuel d’Astier de La Vigerie (1900-1969) gibi önemli figürlerinin kahramanlık hikâyelerinden uzak bir şekilde ele alır. Bu sebeple Daeninckx’in roman kişileri, genellikle kendi bölgelerinde oluşturdukları direniş gruplarıyla Alman işgaline, yerel halktan işbirlikçilere ve işbirlikçi Vichy Hükümeti’nin *Direnış*’ı sonlandırmak için kurduğu *Milice* kuvvetlerine karşı mücadele veren, yerel direnişçilerdir. Daeninckx, roman kişileri hususundaki bu tercihini şu sözleriyle ifade eder:

Ben her zaman *Direnış* hareketinin olaylarıyla, hareketin yöneticileri seviyesinde değil sıradan insanlar seviyesinde ilgilendim. Bu sıradan insanlar nasıl ve hangi koşullar altında “kahraman” oldu? Daha sonra hayatlarında neler oldu? (Maricourt 150).

Bu bağlamda yazarın *Direnış* hareketini daha yerel bir düzlemde anlattığı eseri *La mort n’oublie personne*, mücadelenin içyapısının ortaya konması ve *Direnış* hafızası bakımından önemlidir.

2. Direniş ve İşbirlikçiler

Romanın başkışisi Jean Ricouart’ın anılarında yaptığı zihinsel yolculuğu birer hafıza mekânı olan fotoğraf ve belgelerle zaman zaman desteklemesi ve travmalarının bilincinin yüzeyine çıktığı sahnelerde anlatının *şimdi*’ye dönmesi göz önünde bulundurulduğunda, *La mort n’oublie personne*’un anımsama ve tanıklık üzerine inşa edilmiş bir roman olduğu söylenebilir. *Direnış* gibi bir halk hareketinin ve örgütlenmenin arka planının ortaya konduğu roman, Pas-de-Calais bölgesindeki *Direnış* faaliyetleri ve *Direnış*’in önemli figürlerinden Camblain hakkında bir araştırma yapan genç tarihçi Marc Bligel’in eski direnişçi Jean Ricouart ile görüşmek üzere evine gelmesiyle başlar. Jean Ricouart’ın direniş geçmişi özellikle Fransa’nın İkinci Dünya Savaşı’nda işgal altındaki halk yapılanmasını anlama bakımından önemlidir. Özellikle Jean’ın Nazi kamplarında yaşadığı travmalar, Rothberg’in *Multidirectional Memory* (2009) başlıklı eserinde belirttiği üzere, söz konusu dönemi

tek bir hafıza üzerinden okumak imkânsızlığını işaret eder. Bu bakımdan söz konusu dönemler sebep-sonuç ilişkisi içinde birbirine hafızalar bakımında da eklemlenir. Bu bakımdan Jean Ricouart'ın parçalı hafızası, roman sonunda bir bütün olarak okunabilir. Roman bu bağlamda sıkça yer verdiği zamansal geri dönüşler (*flashback*) farklı hafızalar ve anılar arasında geçişlerin bir göstergesidir.

Marianne Hirsch, *Family Frames: Photography, Narrative, and Postmemory* (1997) başlıklı eserinde fotoğrafların geçmişte yaşananların hafızanın yüzeyine çıkarılmasında bir hafıza tetikleyicisi olarak işlev gördüğünü ve geri dönüşü mümkün olmayan bir geçmişin temsil ettiğini ifade eder. Romanın henüz başında Marc'ın, Jean'ın evinde gördüğü çocukluk arkadaşı Lucien'in fotoğrafı hem soruşturmacı Marc'ın hem de anlatıcı Jean'ın geçmişindeki kötü anıların canlanmasına yol açar. İstemsiz anımsamalar anlatı zamanında bir sıçrama yaşanmasına neden olur. Anlatı keskin bir şekilde 8 Mart 1963 tarihine gider. Katmanlı bellek yapısı bağlamında yazarın bu tarihi seçmesi tesadüf değildir. İlerleyen yıllarda bu söz konusu tarih, büyük maden işçileri grevleri olarak anılacak olaylar bütünü başlangıç günü, aynı zamanda Lucien'in kaderinin çizildiği gündür. Yazar söz konusu olayları tarihsel arka plan olarak seçtiği, romanın katmanlı anlatı yapısının ilk örneği olarak okunabilecek bu bölüm üzerinden bir yandan işçi dünyasının ekonomik sorunlarını ve hak taleplerini ve sendika yapılanmalarının hükümetle olan bozuk ilişkilerini anlatırken diğer taraftan Jean'ın trajik geçmişinin de kapılarını aralar. Jean'ın oğlu Lucien okuduğu yatılı okulda sürekli olarak akran zorbalığına maruz kalmaktadır. Giderek kendini zorba arkadaşlarından soyutlayan Lucien, maden işçilerinin sloganlarının okul ziline karıştığı bir gün protesto gösterisini izlemek istediği bir anda elini arkadaşının omuzuna koyduğu sırada arkadaşının hiç beklemediği bir tepkisiyle karşılaşır:

[...] Sana daha önce bana yaklaşmamı, o pis ellerinle bana dokunmamı söylediğimi sanıyorum Ricouart. Ben kan görmeye dayanamıyorum, kurumuş olsalar bile! (...) Ben bir katilin oğluyla dövüşmem... - Katilin oğlu, Katilin oğlu, Katilin oğlu (Daeninckx 17).

Babasının “kanlı geçmişi” hakkında kulaktan dolma bilgilere sahip çocuklar sürekli olarak Lucien'e babasının sorunlu geçmişini hatırlatmaktadır. Lucien'in hatırlamaktan ya da düşünmekten kaçındığı, kendisi için bir saplantı hâline dönüşen geçmiş, kendi kontrolünden çıkar. Bu yüzden, her ne kadar Lucien söz konusu eylemlerin birincil öznesi olmasa da kaçınılmaz olarak her zorbalık anında Hirsch'in ifadesiyle *geçmişin yeniden yaratımının öznesi* olur. Babasının geçmişinin Lucien'in

şimdi'si üzerinde sebep olduğu ağırlık ve Lucien'in sorumlu olmadığı bir geçmişle itham edilmesi, her geçen gün Lucien'i geri dönüşü olmayan bir psikolojik çöküntüye götürmektedir. Söz konusu travmatik geçmiş birincil elden tanık olunsun ya da olunmasın, tarihsel bir gerçekliğin, bir bilginin somutlaşması olarak okunabilir. Lucien bu bakımdan, Marianne Hirsch'in "*kendisine ait olmayan bir geçmiş ve anılar bütününü sahiplenmek zorunda kalan*" (Hirsch 30-31) bireyleri tanımlamak için ortaya attığı bir kavram olan "postbellek" in istemsiz bir taşıyıcısına dönüşür. Hirsch'in *aileden aktarılan post-bellek* ifadesiyle karşılanan bu durum, söz konusu kişilerin birincil tanık değil aileden gelen sözlü mirasın gönülsüz mirasçıları olduğunu ifade eder. Bu yüzden bireyler için travmalar kaçınılmazdır. Lucien arkadaşlarının aylarca süren psikolojik baskıları sonunda intihar eder. İntihar etmeden önce ayağıyla çamura yazdığı "*Benim babam katil değil!*" (Daeninckx 24) notu, bir bakıma Lucien'in babası Jean'ın trajik geçmişinin ilk ipucudur.

Daha önceden de belirtildiği üzere, Daeninckx'in romanlarında zamansal sıçramalar, geriye dönüşler sıkça yer alır. Geçmişe ilişkin soruşturma şimdi'de sürerken, dönemler arası geçişler, soruşturmacı konumunda olan Marc'ın müdahaleleriyle gerçekleşir. Başkahraman Jean Ricouart'ın Marc Bligel ile olan röportajlarında anılarını doğru ve eksiksiz bir şekilde aktarma kaygısı, saplantılı ve bireyin kurtulamadığı bir geçmişin ifadesidir. Marc'ın müdahaleleriyle travmaları canlandırmasıyla Jean'ın çok yönlü ve birbirine eklemlenen hafızası birbirini izleyen tarihsel süreçler olarak yansıtılır.

Jean'ın, röportaja "*insan doğacağı dönemi seçemiyor*" (Daeninckx 29) sözleriyle başlaması, sorunlu geçmişinin bir ifadesidir. Madenci bir aileden gelen Jean, komünist işçilerin yoğun olarak yaşadığı Houchicourt isimli bir kasabada tren vagonlarının tamir edildiği bir fabrikada işe girer. Bu fabrikadaki bazı işçiler gizli direniş faaliyetleri yürütmekte, hücrel örgütlenmelerle işgalcilere zarar vermeye çalışmaktadır. Olivier Wieviorka'ya göre sivil direniş olarak okunabilecek bu eylemler (Wieviorka 56, 111) yerel direniş örgütlenmeleri bakımından oldukça önemlidir. Alman işgali altındaki Houchicourt'da faaliyet göstermekte olan Nazilerin *Feldgendermerie*⁶ isimli bir birimi, zaman zaman rastgele seçilmiş kişileri kamyonlara bindirip çalışma kamplarına göndermektedir. Jean, ülkesinin ve parçası olduğu toplumun insanların böyle bir sonla karşılaşmaması için bir çıkış yolu aramaktadır. Çare, *Direniş*'e katılmaktır.

⁶ Alm.:Feldgendermerie, Napolyon Savaşları döneminden II. Dünya Savaşı'nın sonuna kadar Alman ordusu içinde yer alan bir tür polis birimidir.

Jean'ın yaşamı boyunca hafızasında yer alacak ve ailesinin kaderini çecek travmalar bütünü, onun Almanların yönetimindeki bir vagon fabrikasında çalışan gizli direnişçilere katılması ve sivil direnişten silahlı direnişe geçmesiyle başlar. Bir Alman subayın infaz edilmesi için görev aldığı operasyonda arkadaşı Moktar'ın yakalanmasını ve kurşuna dizilerek öldürülmesini ve elleri Jean'ın boynuna sarılı bir şekilde ölen Alman subayının infazını hafızasından silemez. Jean'ın birincil olarak tanık olduğu bu şiddet eylemleri travmalarla yüklü bir geleceğin ilk işaretleridir. Soruşturmanın yapıldığı tarihte olayları o gün yaşamışçasına ayrıntılı anlatması, kültürel antropolog Antonius Robben'in deyiimiyle, travma kurbanlarının geçmişlerinde yer alan olaylara ilişkin kötü anıların tamamen unutulamamasından kaynaklanır (Robben 122). Bu bakımdan travma yaratan olayları unutmayı başaramamak bireylerin kimliklerini oluşturan unsurları da etkiler. Artık birey, bu travmatik olayla başka bir yapıya ve kimliğe bürünür. Carolyn Yoder'in önderliğinde bir grup araştırmacının Olga Bothcarova'nın *Affetme Modeli*'ni temel alarak geliştirdikleri *İntikam Modeli*'nin (2001) önerdiği travma döngüsü, travma ve birey arasında oluşan bağı, kurbanın/mağdurun ya da mensubu olunan grubun içine düştüğü kötü durumu ortadan kaldırmak ve grubun yok edilen ya da yaralanan onurunu yeniden tesis etmek ve adaleti sağlamak için intikam alma arzusuyla nasıl bir kötüye dönüştüğünü görme açısından önemlidir. Bu bakımdan Jean'ın roman boyunca dönüşümü bu *İntikam Modeli* çerçevesinde incelenebilir. Öyle ki, Almanların Fransızları sebepsizce kamplara göndermesi, işçilerin silahsız bir mücadele yürütmekte olan kararlılıklarının *"Bizi katledecekler ve biz de karşılık vermeyeceğiz, öyle mi?"* (Daeninckx 35) cümlesiyle bir intikam ve şiddete şiddetle karşılık vermeye dönüştüğünü ifade eder. Büyük Tarih karşısında oldukça önemsiz görünen bu küçük olaylar ve sebep oldukları travmalar grup bilincinde daha büyük bir yankı yaratır. Bu durum da grubun davranışlarını ciddi ölçüde etkiler. Grup üyelerini gelecek eylemlerde birbirine daha fazla yaklaştıran ve kolektif hafızayı güçlendiren de yaşanan mağduriyettir. Mağduriyetin şiddeti de intikam duygusunun gücü ile doğru orantılıdır. Mağdur gruplar ve üyeleri yeni mağduriyetler yaşanmaması için intikam duygularına şiddet eylemlerini eklerler. Jean'ın direniş grubundan arkadaşını kaybetmesiyle başlayan intikam alma sürecinde, "düşman" olarak gösterilen insanların kaybının eklenmesi, Jean'ı tarifsiz bir ruhsal ikileme sokar. Akli ve kalbi arasında yaşadığı gelgitler, travmalarını tırmandırır.

Diğer taraftan Jean'ın Marc ile konuşmalarında *"Moktar'ı tekrar görmem için gözlerimi kapatmam yetiyor. O imgeler göz kapaklarıma kazındılar adeta."* (Daeninckx 47) ve *"O asker elleriyle boynumu sıkarken öldü. Hayatının sona erişini, Moktar onun*

işini bitirdiği anda gözlerimle gördüm.” (Daeninckx 46) şeklinde sözleri, bir yandan Jean’ın ölümler karşısında hissettiği çaresizlik ve üzüntünün kendisi için ömür boyu zihninden silinmeyecek travmatik anılara dönüştüğünün, diğer yandan yaklaşık 40 yıllık travmaların gün yüzüne çıkmasının ne kadar kolay olduğunun ifadesidir. Jean’ın Moktar’ın ölümünü kabullenip, izleyen operasyonlarda daha önemli roller alması, intikam duygusunun travmatik anıları nasıl canlı tuttuğunun bir göstergesidir. Bireylerin travma sonrası yaşadığı bu dönüşüm, onların hatalı kararlar alıp eylemlere geçme ihtimalini artırır. Jean’ın *Direnış* adına aldığı hatalı kararlar onun giderek daha travmatik bir geleceğe yaklaşmasına neden olur.

Fransız direnişçilerin yürüttükleri mücadele sadece Almanlara karşı değildir; Wieviorka ve Todd’un da belirttiği üzere, direnişçiler bir yandan Nazilere karşı silahlı mücadele yürütürken, diğer yandan işbirlikçi Fransızlarla da mücadele etmek zorundadır (Wieviorka ve Todd 29). Daeninckx, *Direnış*’ın işbirlikçilerle olan mücadelesini, o dönemin iki büyük sorunu olan “kıtlık” ve “ifşa mektupları” üzerinden sorguya açar. Yazar ilk olarak, 1940-1944 yılları arası savaş nedeniyle yaşanan kısmi kıtlığa dikkat çeker. Bu bağlamda Daeninckx, Jean’ın Alman subayın infaz edilmesinin ardından sığındığı evin sahibi Tourbier’nin onu Couture isimli bir direnişçiyle buluşturmasıyla kıtlık sorunu ve işbirlikçiler arasındaki ilişkiyi gözler önüne serer. Komünist Parti’nin silahlı mücadele kanadı F.T.P.⁷ mensubu olan Couture, Jean ile bir araya gelerek işbirlikçi olduğu belirlenen bir matbaaya baskın yapmayı planlar. Her ne kadar okur için bir matbaayı basmak ilk etapta anlamsız görünse de, matbaanın faaliyetlerinin amacı ortaya çıkınca, direnişçilerin eylemi anlam kazanır. Savaş döneminde tüm denetimler hükümetin, dolayısıyla Nazilerin eline geçtiği için temel tüketim maddeleri karneyle verilmektedir (Grenard, “Les implications politiques...” 200). Bu kıtlık döneminde işgalcilerin ve işbirlikçilerin düzenine alet olan, halka yardım etmektense iktidarın ve düşmanın safında yer alan kişiler hedef haline gelir. Farnagut isimli bir kişi tarafından işletilen matbaa halkın temel ihtiyaç maddelerine erişiminde kullanılan karne ve biletleri basmaktadır. Halkın daha fazla malzemeye erişmesi için bu baskında karnelere el koyan Couture ve Jean, Farnagut isimli matbaa sahibini Naziler ve hükümetle işbirliği yaptığı gerekçesiyle “*Direnış adına*” infaz ederler. *Direnış*’ın işbirlikçilere karşı takındığı bu acımasız tavrın genç Jean’ın hafızasında açtığı derin izler, Jean’ın “*Tüm hayatım*

⁷ F.T.P.: Türkçeye “Fransız savaşçıları ve partizanları” olarak çevrilebilecek Francs-Tireurs Partisans için kullanılan kısaltma.

boyunca, o insanların üst kattaki odalarında kilitli kapılara vurarak attıkları çığlıkları asla unutmayacağım” (Daeninckx 104) sözleriyle kristalleşir.

Görüldüğü üzere, Jean’ın direnişçilerle birlikte attığı her adım, onu psikolojik olarak daha da yıpratmaktadır. İdealleri uğruna yaptıklarıyla vicdanının ve insanlığının arasında kalır. Söz konusu olayların üzerinde uzun zaman geçse de derin yaralar kolayca kanar. Hafızası, yani geçmişi peşini bırakmaz.

Öte yandan Daeninckx, romandaki Langlart isimli karakter aracılığıyla, *İşgal* dönemindeki bir diğer büyük sorun olan ihbar mektupları konusunu irdeler. Vichy hükümetinin Fransa Yahudilerine karşı başlattığı insan avı neticesinde, işbirlikçi Fransızlar en yakın Yahudi komşularını, arkadaşlarını ya da tanıdıklarını isimsiz mektuplarla Nazilere ya da işbirlikçi yerel yönetimlere ihbar etmiştir. Gazeteci André Halimi’nin *La Délation sous l’Occupation* (1983) başlıklı çalışmasında belirttiği üzere, Yahudi karşıtı Vichy yönetiminin kurduğu Commissariat Général aux Questions Juives (CGQJ)⁸, 1940-1944 tarihleri arasında imzalı-imzasız üç-beş milyon arasında ihbar ve ifşa mektubu yazılmıştır (akt. Joly 137). Bu bakımdan *İşgal* döneminde ihbar, öncelikle Yahudileri hedef alan, mektuplarla cisimleşen devasa bir toplumsal olgu hâline gelmiştir. Fakat zaman içerisinde ifşa ve ihbar mektupları yalnızca Yahudilere yönelik olmaktan çıkmış, kişisel çıkarları için asılsız bir şekilde birbirini ihbar eden Fransızların elinde büyük bir koz hâline gelmiştir (Joly 22). İfşanın ne denli büyük bir soruna dönüştüğü Langlart isimli postacı ve gizli direnişçi roman kişisiyle kristalleşir. Couture’ün talimatı üstüne Langlart’ın evine giden Jean, gördükleri karşısında şaşkınlığını gizleyemez. Langlart tencerenin buharını kullanarak mektupları açmakta, gideceği yerlere iletmeden önce okuyup, ifşa bilgileri içeren mektupları direnişçilere iletmezdir. Her hafta en az birkaç ihbar mektubu ortaya çıkaran Langlart, bir önceki günün sabahında ele geçirdiği bir mektubu Jean’a uzatır:

Al, oku. Bu mektup dün Guitignies’den jandarmaya gönderilmiş, hem de Alman jandarmasına değil, Pétain’in jandarmasına.

Bir defter kâğıdına nemli bir kurşun kalemle ve kötü bir yazıyla yazılmış bir mektuptu.

(...)1940’dan önce Moskova’ya özgü süslemeleriyle ve söylenen Rus marşlarıyla bilinen Au coup d’rouge isimli bu restoranı kapatmak için daha ne bekliyorsunuz? Bu bayağı lokanta, Almanların astığı askerî mahkeme afişlerini geceleri yırtan ve Mareşal Pétain karşıtı yazılarla duvarları dolduran teröristlerin buluşma yeridir. 7 Şubat 1943 günü

⁸ Commissariat Général aux Questions Juives (CGQJ): Yahudi İşleri Genel Komiserliği.

Stalingrad savaşının bitmesini Lorrain marşını söyleyerek kutladıklarını çok emin bir kaynaktan öğrendim. Guitignies'in dürüst esnafları bu skandala daha ne kadar katlanmak zorunda (Daeninckx 71).

Kişisel çıkarları için Fransızların komşularını işbirlikçi Vichy hükümeti yetkililerine ihbar ettiklerine ilk kez tanık olan Jean, Langlart'ın *"bu tür mektuplar hep Cauchel'den çıkıyor"* (Daeninckx 72) sözleri üstüne bir başka mektup daha okumak ister. Mektubu yazan Varité sinemasının sahibi Platiau isimli yaşlı bir adamdır. Bu kez Yahudi karşıtı bir ihbar söz konusudur:

Baylar. Gambetta caddesindeki Kursaal sinemasında şu sıralar *Feux de joie* isimli bir filmin gösterildiği dikkatinizden kaçmış olabilir. Bu filmde Ray Ventura isimli Yahudi bir aktör kasıla kasıla yürüyor. Bu adam aynı zamanda çelik kasalarına sığındığı İsviçre'den ülkemizin kalkınma planını aşağılayan kişinin ta kendisidir (Daeninckx 72).

Yaşadığı ekonomik sorunları sinemasını "Soldatenkino"⁹ya dönüştürerek çözen bu yaşlı Fransız Langlart'ın ifade ettiği üzere *"rakibini iflas ettirene kadar durmaz"*. Bir rakibinden kurtulmasına yardım eden Almanların savaşta Fransızları yenmeleri bu işbirlikçinin yararına olacaktır. İşbirlikçilerin sayısı ve profilleri karşısında oldukça şaşırان Jean'ın mücadele temennisi karşısında, Langlart'ın sarf ettiği sözler şaşırtıcıdır:

- Umarım bu soysuzların kökü kazınır!
- O zaman bu durumda Fransa tam bir çöle dönüşür (Daeninckx 72).

Jean'ın işbirlikçiliğinin ulaştığı boyutlar konusunda Marc'a röportajda *"Eğer istatistik yapılsa, tüm Fransa'dan en çok işbirlikçinin bulunduğu şehir olarak Cauchel birinci sırada gelir"* (Daeninckx, 1989, s.93) şeklinde beyanat vermesi, Azéma ve Wieviorka'nın *Vichy 1940-1944* (1997) başlıklı çalışmalarında işaret ettiği *İşgal* döneminde Fransa'nın sadece Almanlarla değil Fransızlarla da mücadele ettiği (Azéma ve Wieviorka 231-233) fikriyle örtüşür.

Jean'ın tanık olduğu, direnişçiler ve Alman işgali karşıtlarınca "vatana ihanet" olarak değerlendirilen bu olaylar Jean'ın giderek *Direnış* hareketine olan bağlılığını artırır. Ülkesine ihanet eden bu kişilere karşı yapılan operasyonlarda daha önemli roller üstlenmeye başlar. Anlatıda altı çizilen bu tarihsel gerçeklikler, daha önceden de belirtildiği üzere, makrotarih-mikrotarih ilişkisini görmek, bireylerin eylemlerinin

⁹ Alm.: Asker sineması. Savaş döneminde işgal atındaki bölgede yer alan bazı sinema salonları sadece Alman askerlerine rezerve edilmiş, sivil halkın kullanımına kapatılmıştır.

toplumsal gelişme ve toplum kurumlarının içeriğinden ayrılmadan incelenmesinin göstergesidir. *Direnış* hareketine zarar verebilecek işbirlikçilerin engellenmesi için operasyonlarına hız veren Jean'ın mensubu olduğu direniş grubu bu kez *Cassel Partisan* isimli direniş grubu hakkında Almanlara bilgi sızdırdığı tespit edilen Raymond Lebreucq isimli bir kişiyi hedef alır. İşbirlikçinin evini basan Camblain ve Jean, yaşlı bir adam ve oğluyla karşılaşır. Bu iki kişi, yazarın ihbar mektupları ve işbirlikçilik konusunda yaratılan stereotiplerin cisimlenmesi konusunda başarılı iki örnektir. Direnişçiler, Raymond Lebreucq'ün iftiraya kurban gitmemesi için şaşırtıcı bir el yazısı testi yaparlar. Mektuptaki yazıyla adamın yazdığı yazının aynı olduğuna kanaat getirirler. Sıra Raymond'un oğlu Pierre'e gelir. Gözünü karartmış Camblain, Pierre hakkında da gerekli bilgileri edinmiştir. Pierre "Légion des volontaires français contre le bolchevisme¹⁰" üyesidir. Babasının gördüğü muamele karşısında sessiz kalamayan Pierre, Camblain tarafından azarlanır:

Sana gelince, mesele senin için daha kolay. Çünkü sen "Légion des volontaires français contre le bolchevisme"nin bölgesel delegesi olmayı kabul ettin. Ne o? Yoksa S.S. üniformanla uyumuyor musun? (Daeninckx 88).

Pierre, kendisinin bir asker olarak ölmeye hazır olduğunu, zaten yaşlı olan babasının bırakılmasını ister. Ancak karar verilmiştir:

Baban ölüm döşeğinde olsaydı da bir şey değişmezdi. Acaba baban mektupları göndermeden önce Gestapo'ya sattığı o insanların kaç yaşında olduklarını hiç düşündü mü? *Direnış* sizi düşmanla işbirliği yapma ve ihbar suçlarından ölüme mahkûm etti. Yüzünüzü duvara dönün (Daeninckx 89).

Suçluların infazının ardından Jean, Cauchel'e geri döner. Langlard'ın evinde saklanan Jean, yaklaşık bir aylık bir süre içerisinde tanık olduğu ihanet ve infazların gerek travmatik gerek ideolojik yönünün zihni üzerinde yarattığı baskıya daha fazla dayanamaz. Bu bağlamda Langlard'ın verdiği cevap bir kez daha işbirlikçiliğin boyutlarını gözler önüne serer:

¹⁰ "Légion des volontaires français contre le bolchevisme" ya da kısaca LVB. "Bolşevizm karşıtı gönüllü Fransız lejyonu" anlamına gelen söz öbeği. Alman silahlı kuvvetleri Wehrmacht'a bağlı olarak faaliyet gösteren, Fransızlardan kurulu bir birlik olan LVB, öncelikle Sovyetler'e ve Fransa'da güç kazanmasından korkulan Komünizm'e karşı mücadele eden, Jacques Doriot ve Eugène Deloncle tarafından kurulmuş bir örgüttür (Gordon 218-219). Daeninckx'in romanda bu birliğe özellikle yer vermesinin nedeni, romandaki direnişçilerin komünist olmasıdır. Hemen hemen hepsi F.T.P. mensubudur.

Nazilerle bir şeyler çeviren, Yahudi komşularını ihbar eden, Kommandantur'a bir mektup gönderen herkesin infaz edilmesi mi gerekecek? O halde ülkenin yarısının defterinin dürülmesi gerekiyor (Daeninckx 89).

Fransa'ya egemen olan ihbar olaylarının boyutunun ifade edildiği bu alıntıda, Daeninckx direnişçilerin verdikleri mücadelenin zorluğuna işaret eder.

Anlatının eksenini Jean'ın yeni operasyonlar hakkında bilgi alma amacıyla diğer direnişçilerle buluşma yerine giderken Langlart'ın kendisi için çizdiği, buluşma yerini işaret eden küçük bir haritayla *Milice*¹¹'e yakalanmasıyla değişir. Jean üzerinden çıkan harita hakkındaki soruları diğer direnişçileri tehlikeye atmamak için konuşmayı reddedince tutuklanır. Günler süren işkencelere maruz kalan Jean, ağır bir travma geçirir ve hapse atılır. Hapiste hayatta kalmasını sağlayan Gruwez isimli bir adamla birlikte Almanlar tarafından bir kamyonu bindirilip Almanya'ya gönderilir. Daeninckx'in olay örgüsünde yaptığı bu değişiklik, İkinci Dünya Savaşı'nın kolektif hafızaların şekillenmesinde ve özellikle XX. yüzyılın ikinci yarısında yapılan hafıza çalışmalarına yön veren Nazi kamplarına ve soykırım kavramına farklı bir bakış açısı getirmeyi amaçlar.

3. Nazi kampları

Nazilerin Avrupa'nın dört bir yanından topladıkları başta Yahudiler olmak üzere, Nazizm karşıtları, siyasi suçlular, savaş esirleri, çingeneler, eşcinseller gibi insan grupları, önce toplama ve çalışma kamplarına, sonra da "nihai çözüm" adı verilen vahşi fikrin uygulama alanı olarak imha kamplarına gönderilmiştir. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hafıza çalışmalarının kökünden değiştiren Nazi kamplarındaki vahşi uygulamalar, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere tüm dünyada bir Holokost hafızası oluşumuna yol açmıştır (Rothberg 6). Öyle ki, Jay Winter'ın da belirttiği üzere, bellek dendiğinde Holokost ya da Shoah sözcükleri ilk akla gelen kavramlar haline gelmiştir (Winter 363). 80'li yıllarda yaşanan Hafıza Patlaması¹²yla yakın dönem olaylarına ilişkin artan bu ilgi ve yönelim, o döneme kadar yaşanmış en büyük vahşet Holokost'un yaşamının her alanında kendine yer bulmasının önünü

¹¹ "Milice" ya da "Milice Française" Bertrand M. Gordon'ın tanımına göre, 5 Ocak 1943 günü Mareşal Pétain tarafından 1930'lu yılların sağcı eski askerlerinin bir bölümünü oluşturduğu, daha önceden "Service d'Ordre Légionnaire" olarak bilinen askeri birliğin dönüştürülmesiyle ortaya çıkan, Vichy hükümetinin siyasi olaylarla ilgilenen, "terörist" olarak lanse edilen direnişçilerle mücadele için kurulmuş bir siyasi-askeri oluşumdur (Gordon 243).

¹² Toplumsal ve akademik çevrelerde anımsama ve hafızaya yönelik aşırı talep bu dönemin "memory boom" olarak adlandırılmasına yol açmıştır.

açmıştır. Kampların insanlığın kolektif hafızasında bıraktığı izler, savaş sonrasında, özellikle “hafıza ödevi” kavramı çerçevesinde çeşitli anma etkinlikleriyle, sanatsal ve edebî eserlerle, özellikle “bir daha asla¹³” düsturuyla ele alınmıştır.

Daeninckx, *La mort n'oublie personne* başlıklı romanında kamplardaki yaşamı ve vahşeti, romanın başkışisi Jean'ın üzerinden anlatmıştır. Okur, romanda kampların varlığa ilişkin ilk ipucuna, Jean'ın yakalandıktan sonra gördüğü işkenceler ve Almanlar tarafından kamyonlara bindirilişlerinden bahsederken yaşanan zaman sıçramasıyla, yani anlatının şimdi'ye dönmesiyle ulaşır. Jean'ın, Marc'a “*Ne yazık ki başıma tam olarak bunlar gelmedi... daha da kötüsü geldi. Size asla anlatamam... Kelimelerle ifade etmek çok güç...*” (Daeninckx 117) sözleriyle benliğinde travma yaratan anılarını dile getirmek istememesi, Jean'ın hafızasının şimdi'si üzerinde yarattığı ağırlığın en açık ifadesidir. Özellikle 80'li yıllarda yaşanan Hafıza Patlaması'ndan sonra sosyoloji ve psikoloji gibi bilim dallarında yapılan araştırmalar, kamplardan kurtulmayı başaran Holokost kurbanlarının uzun vadede travma sonrası stres bozukluğundan (posttraumatic stress disorder -PTSD) muzdarip olduğunu ortaya koymuş, bu çalışmalar kimi kurbanların hayatlarına devam etmede büyük güçlükler yaşadığını, kimi kurbanlarınsa normal bir yaşam sürdüğünü ortaya koymuştur (Barel ve diğerleri 678). Ancak söz konusu araştırmalar kaçınılmaz olarak normal bir yaşam süremeyen kişiler üzerine odaklanmış, PTSD mağduru kişilerin geçirdiği ağır travmalar sonrasında topluma adaptasyon süreçlerinin kolaylaştırılmasını amaçlamıştır. Boaz Kahana ve bir grup araştırmacının ortaya koyduğu “*A framework for understanding the chronic stress of Holocaust survivors*” başlıklı çalışmadaysa, Jean gibi Holokost'tan kurtulan kişilerin travmalarının tetiklendiği anlarda gündelik yaşama adaptasyon, aile ve iş hayatı düzeni ve davranış kontrollerinin kesintiye uğradığı üzerinde durulmuş, kurbanların normal bir yaşam sürmesi için psikolojik ve psikiyatrik tedavilerin gerekliliği vurgulanmıştır (Kahana ve diğerleri 317). Esere geri dönecek olursak, soruşturmacı-tarihçi kişisi Marc Bligel'in, Jean'ın kamplarda yaşadıklarını anlatmadan önce büründüğü ruh hâli konusundaki ifadeleri, Jean'ın da PTSD belirtileri gösterdiğini işaret eder:

Jean Ricouart ayağa kalktı ve duvara doğru döndü. Sakinleşmek için derin bir nefes aldı. Tıkanan nefesinin sesini duyuyordum. (...) Ayağa kalkıp elimi omuzuna atmak, onu anladığımı söylemek istiyordum. (Daeninckx 118).

¹³ “Bir daha asla” ya da diğer dillerdeki ifadesiyle “Never again”, “Plus jamais”, “Mai più”, “Nie wieder”, “דע אל מלועל”, yaşanan vahşetin tekrarlanmaması adına, bugün birer “hafıza mekânı”na dönüşmüş Dachau gibi kimi toplama kamplarına asılan söz öbeğidir.

Marc'ın o anda Jean'ın bedeninde fark ettiği bir işaret, Jean'ın gerginliğini daha anlamlı kılmıştır.

Yavaşça topuklarının üstünde döndü, gömleğinin kol düğmelerini çözdü, kolunu sıvadı. Kolunun iç tarafında altı haneli, mavi renkli bir sayı dövmesi vardı (Daeninckx 118).

Vücudunda ömrü boyunca taşıyacağı, her baktığında ona yaşadığı dehşeti hatırlatacak bir “hafıza tetikleyicisi” ile yaşamak zorunda kalacağını bilmek Jean için oldukça travmatik ve trajiktir. Geçmişinden kurtulmaya çabaladıkça, vücudunun bir parçası haline gelmiş bir “kötü anı”yı görmesi, hafızanın ve geçmişin bir prangaya dönüşmesinin yansımasıdır. Jean'ın dövmesi ve dolayısıyla geçmişi hakkındaki “*Ben cehennemden sağ çıktım... Kolumdaki bu iz, cehennemin bu dünyada olduğunu kanıtlamak için orada...*” (Daeninckx 118) sözleri oldukça çarpıcıdır. Marc gördüğü bu mavi renkli, basit ama simgesel bakımdan oldukça güçlü dövme karşısında adeta büyülenmiştir.

[...] Haftalar boyunca tanıkları sorguladım, arşivleri altüst ettim, fotoğrafları karıştırdım, ama savaş, hiç bu an kadar gerçek olmamıştı (Daeninckx 118).

İkinci Dünya Savaşı'nın belleklerdeki konumunu ortaya koyabilecek sözlü ya da görsel onca unsura rağmen, Marc'ın dövme karşısındaki büyülenmesi, okur nezdinde anlatının cisimleşmesine neden olur. Marc için, Jean'ın kolundaki dövmeyi görene kadar, kamplarda tutulan insanlar yalnızca birer istatistiktir. Altı haneli bir sayının dövme yapılması, kamplardaki vahşetin büyüklüğünün ifadesi olarak okunabileceği gibi, sıradan bir insanın büyük Tarih karşısındaki konumunun yansıması olarak da görülebilir. Sıradan bireylerin çektikleri sıkıntılarla ya da mücadeleleriyle büyük Tarih'in bir parçası olması, bireysel hafızalarındaki anıların, kolektif hafızalardaki anlatılara açılmasına neden olur. Daeninckx'in romanlarında sıkça rastlanan bu olgu, sıradan bireylerin hayatlarına odaklanıp, büyük Tarih anlatılarında ihmal edilenlerin unutuştan kurtarılması adına büyük önem taşır.

Kamp esirlerinin şüphesiz tek amaçları, tüm kötü şartlara rağmen hayatta kalmaktır. Joseph Rudavsky, *To Live with Hope, to Die with Dignity* (1987) başlıklı yapıtında Nazi toplama kamplarında ve gettolarda esirlerin hayata tutunmak için inanç, edebiyat ve aşk gibi ruhsal derinliği yüksek, psikolojik süreçlere başvurduğuna işaret eder. Kamp edebiyatı altında incelenen, kamplardan çıkmış şiir, mektup, günce gibi edebî ürünler ışığında esirlerin duygu dünyasını açığa çıkaran Rudavsky'nin ifadesiyle “aşk, kendi içerisinde hayatta kalmak için gerekli tüm umut

tohumlarını barındırır” (Rudavsky 123). Jean da, sayısız Holokost kurbanı gibi, önce kamyonlarla daha sonra trenlerle, hiç de insani olmayan şartlar altında, Fransa’nın birçok bölgesinde yakalanmış direnişçi ve Nazi karşıtıyla çalışma kamplarına doğru yol alırken, Marie’ye olan aşkı sayesinde yaşama tutunur. Kısa bir zaman içerisinde tanıdığı, âşık olduğu Marie, Jean için kamplarda hayatta kalmasının tek amacı hâline gelir:

[...] Marie’nin yüzünü gözümün önüne getirmeye, kokusunu, saçlarını hatırlamaya çalışıyordum. Gözlerim kapalı çıplak bir şekilde yürüyordum. Onu hatırladıkça, bu imgeleri hafızamda tutma isteğimi kaybetmedikçe başıma hiçbir şey gelmeyeceğinin farkındaydım (Daeninckx 120).

Daeninckx’in romanın olay örgüsünde bu anekdota yer vermesi, Nazilerin kamplarda yürüttükleri sistematik insanlıktan uzaklaştırma (*déshumanisation*) faaliyetlerine karşın, esirlerin insani değerlerini yitirmemek, geçmişte bıraktıkları yaşamlarına bir gün geri dönebilmek umutlarını kamptaki en zor zamanlarda bile ayakta tutabilme çabalarını onurlandırma amaçlıdır.

Daeninckx, Almanya’nın Polonya sınırına yakın bir bölgede, orman içindeki “hayali¹⁴” bir çalışma kampına götürülen Jean üzerinden (Maricourt 129), kampta insanlık dışı şartlarda hayatta kalmaya çalışan esirlerin gözünden kamp dünyasının iç yüzünü yansıtır. Bir tanıklık anlatısı olarak okunabilecek bu satırlar, temel olarak kötülük kavramını sorguya açar. Neiman ve Sargüney’e göre, Nazi kamplarında yaşananlar günümüzde kötülük kavramıyla ifade edilmek istenen her şeyin cevabı niteliğindedir (Neiman ve Sargüney 14). İnsan denen canlının bir insana neler yapabileceğinin en üst seviyesi olarak gösterilen Nazi toplama kampları, bu bakımdan kötülük kavramının somut yansımalarıdır. Neiman ve Sargüney’e göre, her ne kadar kamplara dair bugün ön plana çıkarılması gereken ve asıl hatırlanması gerekenler kurbanlar olsa da çok yakın bir geleceğe kadar kurbandan çok cellatlar ya da diğer bir deyişle “kahramanlar”, kolektif hafızaya derinden işlenmiştir (Neiman ve Sargüney 15). Ancak Daeninckx eserde bu durumu tam tersine çevirmeyi amaçlar. Bugün hatırlanması gereken, mücadelesinin arka planının anlaşılması gereken Jean Ricouart ve onun gibi milyonlarca Holokost kurbanıdır. Eserde sıkça yer verilen kötü yaşam koşulları yüzünden zayıf düşen esirlerin S.S. tarafından infaz edilmesi, tecavüz, dayak, işkence ve açlık gibi unsurlar mutlak Nazi kötülüğünün başat

¹⁴ Daeninckx, Thierry Maricourt’un *Daeninckx par Daeninckx* başlıklı kitabında, Schorfheide isimli kampı kendisinin kurguladığını belirtir.

ögeleridir. Tüm gücüyle en ağır işlerde bile ayakta kalmaya çalışan Jean ise, her geçen gün bir yandan o günün “son günü” olacağı korkusuyla, diğer yandan “kurtuluş günü” olacağı umuduyla yaşamaktadır. Hayatta kalma güdüsünün iki ucunu oluşturan korku ve umut, Jean’ın *Direnış*’in parçası olduğu andan itibaren benliğini sarmıştır. Operasyonlar sırasındaki ölüm korkusu, kamplarda ölmeye; ülkesinin kurtulması umudu, kamplardan sağ çıkmaya dönüşmüştür.

Kamp esirlerinin maruz kaldıkları bir diğer vahşi uygulama, Jean’ın da aralarında bulunduğu esirlerin daha iyi şartlara sahip bir kampa götürülmesiyle bir kez daha kristalleşir. Nazilerin bu yeni kampta esirlere gösterdiği ilginin büyüklüğü ardında yaşanan vahşetin büyüklüğüyle doğru orantılıdır. Kamptaki hangarların birine yönlendirilen esirler, yüzlerce hemşire ve doktorla karşılaşır. Her bir esirden kan örneği alan Nazilerin asıl amacı, ertesi gün hangarların önüne çizilen “A”, “B”, “AB” ve “O” kan gruplarıyla anlam kazanır:

[...] Kan grubu anlamına geliyor. Önceki gün aldıkları kan örnekleri, her birimizim kan grubunu tespit edip, ayırtırmak içinmiş. Şişelerin boyutlarına bak... Yarım litrelik şişeler ve herkes için bir şişe ayrılmış. Bizleri inek gibi sağıacaklar... Böylece çorba taslarımız bir kez daha dolabilecek! Resmen çorbayı kana dönüştüren sıra dışı hayvanlara dönüştük (Daeninckx 129).

Jean bir anda duydukları karşısında derin bir şok yaşar. Şaşkınlıkla bu uygulamanın nedenini sorduğunda Nazilerin akıl almaz bir uygulamasının arka planı ortaya çıkar:

Schorfheide’da sesleri bize kadar gelen top atışlarını hatırla... Bu savaşta, cephelelerdeki milyonlarca asker bu top atışlarıyla karşı karşıya kalıyor... Bu da yüz binlerce ölü ve yaralı demek... A, B, AB ya da O grubu binlerce litre kana ihtiyaçları olacak... Schorfheide’in bataklıklarında birer yük hayvanı, turba madenlerinde çalışan kölelerdik. Buradaysa sadece birer kan deposuyuz (Daeninckx 129).

Kampların özgürleştirilmesiyle Jean özgürlüğüne kavuşur. Kendi ifadesiyle “zaman kavramının yok olduğu, ‘iyi’ ve ‘kötü’ arasındaki sınırların silindiği” (Daeninckx 131) bu kamplar, ruhunda ve bedeninde ömrü boyunca saklayacağı izler bırakmıştır. Ruhsal acıların fiziksel acılara baskın çıktığını Jean şöyle ifade eder:

Artık bedensel acıları (...) hissetmiyorduk. Kamplarda ayna yoktu. Yansımalarımızı görmemek için su birikintilerinin yanına dahi gitmezdik. Eğer bir kere bile yansımamı buzda görmüş olsaydım,

bugün burada bu konuşmayı yapıyor olmazdık... Hayatım, bir camdaki yansıma bağlıydı (Daeninckx 131).

Irène Mathier'nin de belirttiği üzere, esirlerin kamp koşullarına bağlı olarak bozulan sağlık durumları kampların özgürleştirilmesinin ardından düzelebilmekte; ancak, Jean Ricouart örneğinde de izlendiği üzere maruz kaldıkları psikolojik baskı ve işkence benzeri uygulamaların yarattığı travmalar kurbanların tüm yaşamları boyunca etkili olabilmektedir (Mathier, Heimberg ve Rouget 37).

Jean savaşın bitmesiyle Fransa'ya dönmüştür. Ancak, De Gaulle önderliğinde kurulan yeni cumhuriyetin adalet sistemindeki eksiklikler, *Direnış*'e ilişkin kamu algısının değişmesine neden olmuştur. Postacı Langlard'ın belirttiği üzere, *İşgal* döneminde düşmanla paralel hareket eden kişiler, savaş sonrasında kişisel çıkarları uğruna birbirlerini ihbar etmeye başlamıştır.

Libération'la birlikte, işbirlikçiler birbirini ihbar etmeye başladı... Şimdi durum daha da kötüye gitmeye başladı. Şimdi yaptıkları kötülüklerin çaresini arıyorlar (Daeninckx 137).

Daeninckx, De Gaulle dönemi adalet sistemini, direnişçilerin savaş sonrası dönemde maruz kaldıkları muameleleri Jean ve arkadaşları üzerinden eleştirir. Milli bir halk hareketi olan direnişin, işbirlikçiler tarafından lekelenmesini, direnişin isimsiz kahramanlarının hatırasının aşağılanması olarak gören Daeninckx, ülkeleri uğruna canını vermekten çekinmeyen bu insanları onurlandırmayı amaçlar.

4. Adaletin “karşısında” *Direnış*

Tarihçi Fabrice Grenard'a göre, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Fransa'da Charles de Gaulle önderliğinde kurulan IV. Cumhuriyet'in ilk yıllarında, binlerce F.F.I.¹⁵ ve F.T.P. mensubu direnişçi, *Direnış* ve savaş kapsamında gerçekleştirilen ancak savaş sonrası yıllarda “suç eylemi” olarak nitelendirilen olaylar ve durumlar nedeniyle yakalanmış ve yargılanmıştır (Grenard, “La Résistance en accusation...” 121). Özellikle 1947'den sonra ortaya çıkan Soğuk Savaş kavramı, çoğunluğu komünist ve işçi olan eski direnişçilere yönelik açılan davaların daha siyasi bir boyut almasına neden olmuştur. Kırklı yılların sonunda, P.C.F. söz konusu davalar sonucunda hapse atılan “yurtsever” direnişçilerin, özellikle F.T.P. mensubu olanların özgür bırakılmaları için büyük kampanyalar yürütmüştür (Grenard, “La Résistance en accusation...” 122). Ancak çok sayıda direnişçi, haklarındaki iddialar

¹⁵ Fr.: *Forces Françaises de l'Intérieur* (Fransız İç Kuvvetleri), 1944 yılında Fransız Komünist Partisine bağlı grupların birleştirilmesiyle oluşturulmuş işgal karşıtı organizasyonun adıdır.

ispatlanmadan uzun yıllar hapiste kalmıştır. Diğer yandan *İşgal* döneminde işbirlikçilik yapan, ancak *Libération* döneminde eski suçlarını gizlemek için *Direnış*’i “lekelemeye” çalışan çoğunluğu toplumun üst tabakasından Fransızlar da intikam duyguları içerisinde, eski direnişçilere karşı açılan davalarda daha fazla eski direnişçiye mahkûm etmeyi amaçlamıştır.

Daeninckx’in *La mort n’oublie personne*’da üzerinde durduğu önemli bir konu da, *İşgal* dönemi sırasında haklarında, düşmanla işbirliği yaptıkları yönünde bilgi ve belge bulunan Fransızlara yönelik gerçekleştirilen çeşitli operasyonlar nedeniyle eski direnişçilerin yargı karşısına çıkarılmasıdır. Roman, *Direnış* hareketinin küçük bir grubunun Pas-de-Calais bölgesindeki operasyonlarının 1940’lı yılların sonunda açılan “iç savaş” davalarına eklenmesi karşısında verdikleri hak mücadelesinin arka planını yansıtır. Daeninckx’in büyük Tarih’in unutuşa mahkûm olmuş bireylerini geleneksel tarih anlatıları karşısında savunmasıysa, karşılaştıkları haksızlıklar karşısında kendilerini ifade etme imkânı olmayan bu sıradan insanlara bir söz hakkı tanınması olarak okunabilir. Diğer taraftan, *Direnış*’in eski mensuplarının savaş sırasındaki eylemleri nedeniyle yargı karşısına çıkarılması, eylemlerin ardındaki motivasyonun niteliğiyle paralel değerlendirilmesi suçların sebebinin anlaşılması ve adil bir yargılanma bakımından önemlidir. Bu bağlamda eski direnişçilerin itham edildikleri “suç”ların niteliğini daha iyi anlamak için, kendisi de bir direnişçi olan rahip Jean Marie Desgranges’in *Les crimes masqués du résistantialisme* (1948) başlıklı çalışmasında kullandığı *Résistantialisme* kavramını kullanmak yerinde olacaktır¹⁶. Tarihçi Pierre Laborie’nin ifadesiyle “İkinci Dünya Savaşı’nın sonlarına doğru *Direnış* “için” değil, *Direnış* “adına” ya da “bahanesiyle” işlenen suçlar ve uygulanan yaptırımların bir eleştirisi” olarak kullanılan *Résistantialisme* (Laborie 103), *La mort n’oublie personne* boyunca, *Direnış*’in yöneticileri ve tetikçileri tarafından infaz edilen kişilerin seçilme nedenleri, toplumsal konumları ve *Direnış* karşıtı eylemleri bakımından romanda yaratılan gizem unsurunun ortaya çıkarılmasını sağlayacak temel kavramdır.

¹⁶ Bu noktada iki kavrama değinmek yerinde olacaktır. İlk olarak, sıklıkla başvurulanan *Résistantialisme*, De Gaulle yanlıları ve komünistlerin, Fransızların İkinci Dünya Savaşı’nın başından beri bir bütün olarak direniş gösterdikleri mitini tanımlamak için tarihçi Henry Rousso’nun oraya attığı bir kavramdır. *Résistantialisme* bu bakımdan savaş sonrası dönemde yaratılan milliyetçilik duygularının beslendiği temel kaynakları bir araya getiren bir üst kavram olarak düşünülebilir. Ancak söz konusu kavramın *Résistantialisme* kavramıyla karıştırılmaması gerekmektedir. Bu kavram *Résistance hareketi* adı altında gerçekleştirilen her türlü kişisel hesaplaşma ve işlenen suç tanımlamak için kullanılmaktadır (Rousso 15).

Jean, *Direnış* süresince parçası olduğu eylemlerin yaptırımı olarak önce *Milice*, daha sonra Gestapo ve S.S.'in “yargılama”larına maruz kalmış, ancak kendi ülkesi tarafından bir “katil” olarak nitelendirilmek, Jean için gördüğü işkenceler ve kamplarda maruz kaldığı Nazi vahşetinden bile daha yaralayıcı olmuştur. Hâkim karşısına ilk çıktığında Camblain ya da gerçek adıyla Rodolphe Hénin ve Couture ya da gerçek adıyla Raymond Schots gibi Pas-de-Calais bölgesinin direniş gruplarının önemli isimlerinin işlediği suçlara iştirak etmekle itham edilen Jean, ağır ceza mahkemesinde davada avukatı olmadığı için kendisini savunamaz ve bir sonraki oturuma kadar cezaevine gönderilir. Camblain ile aynı koğuşu paylaşan Jean'ın, kendisi ve Camblain, Soudan ve Langlart gibi yoldaşlarının neden “katil” muamelesi gördüğünü anlamak için Camblain'e yönelttiği soru karşısında aldığı cevap şaşırtıcıdır:

- Şu anda neden buradayız yüzbaşı? Biz yalnızca görevimizi yaptık...
- O zamanlar çok korkmuşlardı. Bugünse, yaşadıkları korkunun intikamını alabilecekleri yollara sahip olduklarını düşünüyorlar (Daeninckx 148).

Camblain'e göre, asıl yargılanması gereken kişiler, *Direnış* hareketini lekelemeye çalışan Pétain yanlıları ve işbirlikçilerdir. Ancak, özellikle Fransa'nın elit tabakasından oluşan bu kişilerin Almanya'nın savaşı kaybedeceği anlaşıncı taraf değiştirmeleri *Libération* döneminde *Direnış* destekçileri gibi hareket etmeleri yargılanmalarını zorlaştırmıştır. Daeninckx bu bağlamda, savaş sonrası dönemde tahsis edilmesi en zor kurum ve sistemlerin başında adalet sistemini irdeler. François Rouquet'nin de işaret ettiği gibi, savaş döneminde işbirlikçi olan çok sayıda adalet görevlisi, işbirliği yaptıkları için bir yaptırım görmek bir kenara, yeni kurulan siyasi düzende görevlerine devam etmektedir (Rouquet 14). Özellikle ordu ve siyasetin içindeki gizli işbirlikçiler, F.T.P. mensubu olan direnişçilere *İşgal* döneminde işbirlikçilere yönelik eylemleri nedeniyle kin beslemektedir. Bu yüzden F.T.P. mensuplarının cezalandırılmaları için zorlukla işleyen adalet sisteminin boşluklarından yararlanmaktadırlar. Camblain bu durumu Jean'a şöyle açıklar:

[...] olaylar sırasında F.T.P.'nin henüz Fransız iç güçlerine bağlanması kesinleşmemiştir. Askerî yargı ellerini temizlemek için bunu bir bahane olarak gördü. Sonuç olarak ağır ceza mahkemesinde yargılanıyoruz. (...) Lille ya da Douai'de olsak, başımız dik, onurlu bir şekilde buradan çıkardık. Ama burada, Kuzey'in kral yanlısı tipleri gibi, beş-on yıl ceza alma ihtimalimiz var (Daeninckx 149).

Jean hapis kararını Marc'a açıklarken anlatıya müdahale ederek Marc'a kayıt dışı bazı bilgiler verir. Bu kez Jean, yaşamının yedi yılına mal olacak bu adaletsiz kararı Marc'a açıklarken, yine ses kayıt cihazının kapatılmasını ister. Jean, hapis kararı veren Quinoux isimli savcı hakkında yıllardır bildiği, ancak kanıtlayamadığı için kayıtlara geçmesini istemediği bilgileri Marc'ın araştırmacı kişiliğiyle doğrulayabileceğini düşünmektedir. Jean'a göre Quinoux, 1930'lu yılların başından beri maden işçileri arasında dayanışmaların yasal ayağı olan sendikaların liderlerini çeşitli suçlarla itham ederek, hukuki yollardan sindirmek için Houillières maden şirketinden para almaktadır. Böylece bölgesel olarak yönetimleri ve adli mercileri yanına alan Houillières firması, kanunlar üstü büyük bir otorite hâline gelmiştir. Diğer yandan da Quinoux günden güne güçlenirken, mahkûm ettirdiği eski direnişçiler cezalarını çekmektedir.

Romanın çözüm bölümü, kara roman geleneğinin iç yapısal kuralı olarak, roman boyunca yaratılan suç eksenli sırların gerekçelendirilmesine ayrılmıştır. Yazarın bireylerin küçük yaşamlarındaki olaylar arasındaki bağlardan, roman kişilerinin büyük Tarih karşısındaki konumlarını ortaya koyduğu bu bölüm trajiktir. Marc hem kendi araştırmasını tamamlamaya hem de Jean'ın verdiği bilgileri bir yapboz parçası gibi bir araya getirmeye çalışır. Marc'ın elde ettiği bilgilere göre, Couture, yani Raymond Schots, zengin bir ailenin evlatlık çocuğudur. Ancak mirastan mahrum edilmiştir. Ailenin mirası, evlatlık olan dayısı François Farnagut'ye kaldığı için üvey dayısına karşı derin bir nefret ve intikam duygusu besleyen Raymond Schots, karısının da ifadesiyle intikam almak için *Direniş*'in bir parçası olur (Daeninckx 181). Tarihçi Pierre Laborie'nin *Résistantialisme* yorumundan yola çıkarak, Couture'ün ulusal bir kurtuluş hareketini kendi çıkarları için kullandığı, suçsuz bir insanın yaşamına "*Direniş adına*" sözcüklerinin gölgesine saklanarak son verdiği söylenebilir. Couture'ün eşinin Marc'la olan görüşmesindeki son ifadesinde, Raymond'un avukat Quinoux ile 1947'de, yani Jean, Camblain, Soudan ve Laglard'ın tutuklanmalarından hemen önce görüştüğünü söylemesi, Couture'ün ölümüne kadar saklanmasının ve işlediği tüm suçların cezalarından kaçabilmesinin arkasındaki sırrı açığa çıkarır. Direnişçi görünümlü bir Fransız'ın *Direniş* kisvesi altında işlediği suçlar yüzünden yargılanmaması için bir işbirlikçi avukat tarafından korunması ve saklanması, De Gaulle tarafından yaratılan, *İşgal* sırasında *Direniş* adı altında asil bir halk hareketi olarak Fransızların topyekûn bir savunma yaptığı mitinin aslında asılsız dayanaklar üzerine inşa edildiğinin küçük ölçekli bir göstergesidir.

Quinoux'nun Cauchel'de örgütlenen bu direniş grubunun almasını sağladığı cezalar, bireylerin yaşamları boyunca taşıdıkları ya da taşıyacakları fiziksel ve zihinsel tahribata yol açmıştır. Şüphesiz “adalet” karşısında en büyük mağduriyeti Jean Ricouart yaşamıştır. Öyle ki, işlemediği suçlardan sorumlu tutulması, oğlu Lucien'i ve eşi Marie'yi yıllarca görememesine, oğlunun intihar etmesine neden olmuştur. Jean yargılanma süreciyle ilgili gerçekleri ve oğlunun asıl ölüm sebebini Marc'tan öğrendikten sonra, Lucien'in bir hiç uğruna yaşamına son verdiğini düşünür. Bu düşünce Jean'da yaşamı boyunca atlatamadığı ve atlatamayacağı travmalara neden olan kimselerle hesaplaşma isteği doğurmuştur. Her şeyin sorumlusu olduğunu düşündüğü, hâlâ hayatta olan avukat Quinoux, 100. yaşının kutlandığı gün, Jean'ın yıllardır içindeki hesaplaşma isteğinin hedefi olur. Jean, Quinoux'yu başından tek kurşunla vurur. Jean, kendisine göre, geciken bir adaleti artık sağlamıştır.

Sonuç

Didier Daeninckx, *La mort n'oublie personne* başlıklı romanında, Fransız ulusal hafızasında genellikle kahramanlık anlatılarıyla yer edinen *Direniş* hareketinin bilinmeyen yanlarını ve kahramanlık figüründen uzak kişilerin *Direniş*'le şekillenen yaşamlarını adalet kavramı içinde incelemeyi amaçlamıştır. Direnişçilerin *Libération* dönemi sonrasında maruz kaldıkları adaletsiz yargılamaları bir panorama içerisinde ele alan romanda, *Direniş* sırasında gerçekleştirilen eylemlerin ve sonuçlarının genç bir direnişçi olan Jean Ricouart'ın ruhu ve bedeninde bıraktığı izlerin, olayların üzerinden yıllar geçmesine rağmen travmalarını canlandırdığı ortaya koyulur. Doğruları ve gerçekleri tartışmalı olan geçmiş, diğer Daeninckx romanlarında olduğu gibi *La mort n'oublie personne*'da da belleği sorguya açtığı için *şimdi*'nin sorunlu bir hâl almasına neden olmuştur. Bu bağlamda geçmiş, Rousso'nun tabiriyle artık “geçmeyen bir geçmiş”e dönüşmüştür.

Direniş hareketinin ve İkinci Dünya Savaşı'nın sıradan bireyler üzerindeki etkisinin ve yarattığı travmaların roman kişilerinin *şimdi*'si üzerindeki etkisinin ele alındığı eserde, doğruları ve gerçekleri tartışmalı olan geçmiş, adalet çerçevesinde irdelenmiştir. Savaş sonrasında IV. ve V. Cumhuriyet dönemlerinde De Gaulle önderliğinde yaratılan Direniş mitinin *Résistantialisme* kavramıyla ele alındığı romanda, kahramanlık hikâyelerinin uzağında bir anlatı benimsenmiştir. Sıradan bireylerin tanıklıklarının resmî tarih anlatılarıyla uyuşmaması düsturundan yola çıkan bir tarihçinin “soruşturmacı” rolüne soyunduğu *La Mort n'oublie personne*, Direniş hafızasını yeniden sorguya açmıştır.

Romanda ulus-devletlerin “düzen”inin korunması için sorunlu geçmişin baskılanmasının ya da manipüle edilmesinin, bireylerin ya da grupların geçmiş taleplerini yarattığı gözlemlenmiştir. Bu da geçmişin nasıl hatırlanacağı sorunsalını doğurmuştur. Devletlerin hafıza politikalarının, geçmişin *şimdi* üzerindeki etkilerine göre şekillendiği, “sorun” yaratacağı düşünülen unsurların geçmiş anlatılarından silinerek bunlara geçmişin yeniden oluşturulmasında yer verilmediği görülmüştür. Bastırılan, silinen ya da manipüle edilen geçmişin gelecek için bir sorun haline gelmemesi için, “hafıza ödevi” kavramının önemi vurgulanmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında Nazilerin kurduğu çalışma, toplama ve imha kamplarında yaşanan vahşetin “bir daha asla” yaşanmaması dileği çerçevesinde gelişen; ancak, günümüzde soykırım, toplu katliam, savaş, çatışma vb. şiddet olaylarının hatırlanması konusunda bir bilinç oluşturmak içinde kullanılan bir terim hâline gelen “hafıza ödevi” bu bağlamda Daeninckx’in en sık başvurduğu kavramlardan biridir.

KAYNAKÇA

Azéma, Jean-Pierre ve Olivier Wieviorka. *Vichy 1940-1944*. Paris: Perrin, 1997.

Barel, Efrat ve diğerleri. “Surviving the Holocaust: A Meta-analysis of the Long-term sequelae of a Genocide.” *Psychological Bulletin* 136.5 (2010): 677-98.

Bergeron, Serge. “L’évolution du roman policier.” *Québec Français* 72 (December 1988): 71–73. Web: 11 Mart 2020

Daeninckx, Didier. *La Mort N’ Oublie Personne*. Paris: Denoël, 1989.

Daeninckx, Didier ve Thierry Maricourt. *Daeninckx Par Daeninckx*. Paris: Cherche midi, 2009.

Forsdick, Charles. “‘Direction Les Oubliettes de l’histoire’: Witnessing the Past in the Contemporary French Polar.” *French Cultural Studies* 12. 36 (Oct. 2001): 333-350.

Geldof, Koen. “Une écriture de la résistance. Histoire et fait divers dans l’œuvre de Didier Daeninckx.” *Écrire l’insignifiant: Dix études sur le fait divers dans le roman contemporain*. Ed. Paul Pelckmans ve Bruno Tristmans. Amsterdam: Rodopi. 2000.135-154.

Ginzburg, Carlo ve Carlo Poni. “Il Nome e Il Come: Scambio Ineguale e Mercato Storiografico.” *Quaderni Storici* 40.1 (1979): 181-190. Web. 3 Nisan 2010.

- Gordon, Bertram M. *Historical Dictionary of World War II France: The Occupation, Vichy, and the Resistance 1938-1946*. Westport, Connecticut: Greenwood Press, 1998.
- Gorrara, Claire. *The Roman Noir in Post-War French Culture: Dark Fictions*. Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Grenard, Fabrice. "Les implications politiques du ravitaillement en France sous l'Occupation." *Vingtième Siècle. Revue d'histoire* 94. 2 (2007): 199-215.
- . "La Résistance en accusation: Les procès d'anciens FFI et FTP en France dans les années d'après-guerre." *Vingtième Siècle. Revue d'histoire*, 130. 2 (2016): 121-136.
- Hirsch, Marianne. *Family Frames: Photography Narrative and Postmemory*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1997.
- Joly, Laurent. "La Délation antisémite sous l'Occupation." *Vingtième Siècle. Revue D'histoire* 96.4 (2007): 137-149.
- Kahana, Boaz ve diğerleri. "A Framework for Understanding the Chronic Stress of Holocaust Survivors." *Coping with Chronic Stress*. Ed. Benjamin H. Gottlieb. Boston, MA.: The Springer Series on Stress and Coping. Springer, 1997: 315-342. Web. 17 Mayıs 2020.
- Laborie, Pierre. *Les mots de 39-45*. Toulouse: Presses universitaires du Mirail, 2006.
- Mandel, Ernest. *Meurtres exquis: Une histoire sociale du roman policier*. Montreuil: PEC, 1986.
- Mathier, Irène, Charles Heimberg ve Noëlla Rouget. *Entre mémoire collective et mémoire familiale: L'héritage d'un trauma collectif lié à la violence totalitaire*. Genève: Éditions ies, 2017.
- Miquel, Pierre. *La Seconde Guerre Mondiale*. Paris: Fayard, 1986.
- Muir, Edward ve Guido Ruggiero. *Microhistory and the Lost Peoples of Europe*. Baltimore, Md: Johns Hopkins University, 1991.
- Müller, Elfriede ve Alexander Ruoff. *Le Polar Français: Crime et Histoire*. Paris: La Fabrique Éd, 2002.
- Neiman, Susan. *Modern Düşünce Kötülük: Alternatif Bir Felsefe Tarihi*. Çev. Ayhan Sargüney. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2006.

- Robben, Antonius C. G. M. "How Traumatized Societies Remember: the Aftermath of Argentina's Dirty War." *Cultural Critique Telos Press* 59.1 (2005): 120-164.
- Rouquet, François. "Une Corporation Administrative Face a La Collaboration: Sociologie D'une Épuration Symbolique." *Guerres Mondiales Et Conflits Contemporains* 165.1 (1992): 119-144.
- Rothberg, Michael. *Multidirectional Memory: Remembering the Holocaust in the Age of Decolonization*. Palo Alto: ABD: Stanford University Press, 2009.
- Rousso, Henry. *The Vichy Syndrome: History and Memory in France Since 1944*. 1991.
- Rudavsky, Joseph. *To Live with Hope, to Die with Dignity: Spiritual Resistance in the Ghettos and Camps*. Lanham: Jason Aronson, Inc, 1997.
- Wieviorka, Olivier. *Histoire De La Résistance: 1940-1945*. ABD: Belknap Press of Harvard University Press, 2018.
- Wieviorka, Olivier ve Jane M. Todd. *The French Resistance*. ABD: Belknap Press of Harvard University Press, 2016.
- Winter, Jay. "The Generation of Memory: Reflections on The "Memory Boom" in Contemporary Historical Studies." *Canadian Military History* 10.3 (2001): 363-397.